

СТРАТЕГИИ И БИБЛИОТЕЧНИ ПОЛИТИКИ

Съществува ли библиотечно-информационна политика в България – поглед върху 25-годишен период

Реквием за библиотеките, или настроение за бъдещето?

Александър Димчев

В своя доклад авторът прави критичен анализ за политиките за период от 25 години – времето на т.нар. „нескончаем преход“. В него се очертават стратегиите, или липсата на такива от страна на държавата, на неправителствени организации, на националноотговорни институции. Акцент ще бъде поставен и върху представители от т.нар. „троянска крепост“, които доведоха до неудачи в българския библиотечен сектор – поради липса на компетенции и на отговорни действия.

Ще бъдат представени и добри политики, в резултат на което библиотечния ни сектор успява да поддържа определено ниво. В това отношение адмирации заслужават ББИА, няколко отговорни проекта, създадени и подкрепени от професионалистите в нашата страна, както и библиотекарите, които се борят за своите потребители и библиотеки.

Уводни думи – нещо като пред раздяла

Когато един човек е накрая на своята професионална кариера той се опитва да направи ретроспекция на времето, в което е живял и творил. Това време (нашето и моето) беше интересно, динамично и изпълнено с много вдъхновение, дела, разочарования, трудни дни, незабравими моменти и надежди – за нас участниците в събитията. Бихме желали да има с какво да се гордеем и да има нещо добро след нас. Защото това е логиката на човешкия живот – да оставиш следа. Определено мога да кажа, че съм удовлетворен в значителна степен за това, което с много труд и любов успяхме да направим за българските библиотеки, за техните потребители, за хората в нашата страна... Разбира се, оценката ще дойде след години.

В такива моменти обикновено се „героизират“ определени събития, процеси и фигури. Всеки се стреми да говори за сторени неща, с очакване те да имат своето продължение, да бъдат споделяни от нашите следовници. Да си тръгне с гордо вдигната глава! Тези задължения и мечтания произтичат и от факта, че в рамките на една обществена дейност са включени много лица и институции, към които пишеш подобни анализи изпитват благодарност, възхищение, преклонение за положените усилия, понякога и известен гняв за пропуснатото. Защото трябва да бъдат зачетени безсънните нощи, копнежите, старанието. Да бъдат обмислени и игнорирани несполуките или човешките слабости. Обикновено в подобни моменти сме склонни да прощаваме. Също така да избягваме да не се превърнем в „заядливи човечета“.

Днес ще се опитам да представя пред Вас своята синтезирана „приказка“ за любимите ми библиотеки и за хората, които работят в тях. Бих желал всичко да бъде като в приказната фавула, да завърша с чудесни и оптимистични думи. Защо не и с насълзени от щастие очи. Само, че бих желал да напомня, че и при най-оптимистичните сюжети трябва да се мине през различни препятствия и чистилища. Поне мога спокойно да заявя следното – всички ние сме потопени във вихрушката на събитията. Това ще ни помогне да бъдем съмишленици, познавачи на случващото се и описаното в настоящия разказ. Надявам се и на известно снизхождение на уважа-

емата от мен аудитория. Колкото и да ми се иска да представя събитията през последните 25 години в библиотечния ни сектор като успешен преход, ще ми бъде трудно!

Защото познавам вашите болки и достойни дела за да задържаме кораба над водата. Ние плуваме в набраздено и развълнувано море, със своите подводни рифове, без ясни хоризонти и посоки, с не винаги добре обучени и коректни лоцмани. Надеждата ми, че навигираме в правилна посока се крепи на духа към креативност на преобладаващата част от българските библиотекари. На Вас, които със своята отговорност, достойнство и всеотдаденост към каузата на обществените интереси ни тласкате към очаквани, по-спокойни води и брегове. Библиотечните специалисти, които във времето на „българския нескончаем преход“ осъзнават своята мисия и важната социална поръчка, която изпълняват, независимо от неблагоприятните условия, в които е поставена колегията.

Какво се случва в нашия библиотечен сектор през периода 1989 – 2015? Какви са изводите и какво може да очакваме в следващите години – реквием за библиотеките, или настроение за бъдещето?

Социални предпоставки за развитие на сектора (1989 – 2015)

За пишещия тези редове ставащото през годините най-точно би могло да бъде формулирано като диагноза – институции срещу библиотеките. Защото липсата на държавност е стряскаща и деморализираща!

Част от текста е ориентиран към дейността и нихилизма на определени организации, отговорни за културата и на техни представители по отношение на българските библиотеки, за които те носят национална отговорност, съгласно нормативните документи. В резултат, на което се стигна до днешната неблагоприятна картина за българското библиотечно дело.

В повествованието се отдава дан и се представят с положителен знак жестове на организации, показали своето уважение към българската библиотечна колегия. Добрите намерения заслужават признание!

Чрез настоящия доклад се бие тревога за постепенното намаляване и игнориране на значението и влиянието на библиотеките в държавата ни. Тази констатация е в резултат на отсъствието на последователни политики и стратегии за развитие на библиотечния сектор от страна на определени отговорни институции. Реално библиотеките са оставени почти сами да се справят с проблемите и да оцеляват. Нерядко през годините институциите водеха тиха война и прилагат подходи на финансов геноцид спрямо тях. Това е причина за формулиране и на втора теза като „битката“ срещу библиотеките и грамотността.

А. Глобални и локални измерения, свързани с библиотечно-информационния сектор

Неблагополучията в библиотечния сектор рефлектират и се отразяват пагубно върху процесите на развитие на българската народност, дух и държава! Това не бива да се смята като реплика, чрез която се преувеличава или прекомерно извисява ролята на библиотеките, информацията и знанието.

В последните години международни организации като ООН и др., вменияват на правителствата въпросите за важността на библиотечно-информационния сектор и за отговорността им към него. В техните документи се настоява и препоръчва разработване на националноотговорни програми за сектора като неотменна част от развитието на икономиката. Тези изводи се налагат в условията на общество, функциониращо върху икономика на знанието.

В силно развитите държави библиотечно-информационният сектор се оценява и възприема като елемент от системата за националната сигурност и като гаранция за просперитет за обществото. Особено активно вниманието, свързано с развитието на библиотеките се концентрира върху създаване на специализирани програми и стратегии, влагане на огромни ресурси, въвеждане най-активно на нови информационни и комуникационни технологии (ИКТ) във водещите държави в Европейския съюз, САЩ и други страни.

Изследванията на PISA сочат драстично изоставане на нашите деца в различните международни класации за грамотност и по отношение на възприемане и възпроизвеждане на материала и знанията. Според специалистите, които се занимават с тази проблематика, част от причините се коренят и в липсата на подходящо библиотечно-информационно осигуряване на подрастващите. „Очевидно“ е, че negliжирането в развитието на библиотеките води да сериозни негативни последици за България, нейното население и за социално-икономическия ѝ просперитет. Нека да посочим само един факт – нашите ученици изостават и заемат непрестижните след 50-те места в класациите на PISA (от 65 страни). Като резултат от игнорирането на подобни политики, трябва да бъдат посочени катастрофалните резултати през 2015 г. от тестовете при завършилите 7 клас – около 23 000 слаби оценки (от тях 14 939 по математика и 8154 по литература) от общо 61 207 ученици. Което означава, че всеки трети е получил двойка. Учениците са изкарали най-ниските резултати от последните 6 випуска.

Няма как да е иначе, след като за 25 години библиотеките в България са намалели с близо 60%. Училищните библиотеки, доколкото ги има, са със затихващи функции. Над 70% от обществените библиотеки не са имали средства да набавят нова литература, разчитат на дарения. ИКТ навлизат мудно. За какво бъдеще да говорим...?

Б. Социална цена на българския преход

Поради невъзможността на хората, извършили „революционните промени“ през 1989 г. да предложат нов, успешен модел за развитие на обществото през годините на т. нар. преход се стигна до сериозна разруха в различните сфери на обществения живот в нашата страна, до ограбване на националния капитал и до неговото концентриране в една малка група от хора със съмнителен произход и намерения.

В резултат на „обединяването“ и сключения „брак по сметка“ на „новопръкналия“ ни „елит“ се създаде и присъщата за него „нова светска култура“, водеща до „чалгализация“ на нашия живот... Беше формиран „мафиотско-олигархичен обществен модел“, който си изгради собствен илюзорен свят. Най-стресиращото е обаче постепенната загуба на ценностната система на отделните индивиди и в цялото общество!

Българският преход започна по подобие на социалните процеси, извършени в другите страни от т. нар. социалистически лагер в Централна и Източна Европа (ЦИЕ). Той бе белязан с много ентузиазъм, силна воля за промени, страстни емоции, много позитивна енергия, надежда и желание да бъде изградена нова демократична система, носителка на ценностите на народи, с вековни традиции в това отношение, както и на изконни ценности, потискани дълги години от режима наложен в продължение на 45 години в България. Също така с желание да бъдат съхранени и добри неща, постигнати от нашия народ в следвоенния период.

За съжаление в „нашия случай“ бяха въведени възможно най-уродливите обществени регулации и практики. Те доведоха през годините до тотално сриване на имунните системи на обществото – култура, образование, наука, убеждения и вяра.

В резултат на подобна антинационална и антидържавна политика се стигна до няколко катастрофи, изразяващи се в опасност от загубване на суверенитета на България, до огромен спад и разруха в икономиката, до колосални загуби на население, силно обедняване на хората и до изключително сериозен демографски срыв, който вещае крайно неблагоприятни тенденции за бъдещето на страната (напр. от близо 9 млн. население към края на 1989 г., към 2015 г. населението е намаляло до около 7 млн. души). Икономическите емигранти се изчисляват на около 1,5 – 2,5 млн. души, предимно млади и образовани хора, на чиито плещи, потенциал, енергия и умения се крепи всяко съвременно общество.

По изчисления на експерти може би най-значимият капитал, изгубен през прехода възлиза на над 250 млрд. щ.д., които е вложила българската държава през годините да обучи и да образова напусналите страната ни. Ръстът на хората, които живеят под т. нар. социален минимум през периода варира между 60 – 80% от населението на България.

Официалната безработица сред младите хора възлиза на 22 – 24% (167 700 – по данни на УНИЦЕФ от 2015 г., от малко над 750 000 българи между 15 и 24 г., които живеят в страната). Това прави около 22% при среден дял за страните от ЕС от около 12,9%. Ежегодно се нанасят загуби на икономиката за около 2 млрд. лв. – 2,36% от БВП. „За България проблемът е много сериозен. Ще видите тези млади хора основно в малки населени места (67%), сред етническите малцинства, но и навсякъде другаде – тоест засяга всички“, според социалния министър и вицепремиер Ивайло Калфин. Трайно безработни са около 25% от населението, които не желаят да се включат в пазара на труда. Причините са: икономически, социални, липса на мотивация, на професионални умения, образование и навици, загуба на хоризонти за живот на тези хора, безразличие, апатия, незаинтересованост, бягство от социалните проблеми, нежелание да се трудят. Преобладаващата част от тази категория са неграмотни, не желаят, или не са посещавали образователни организации.

Според УНИЦЕФ основен фактор за разширяването на безработицата у нас е подценяването на мерките в образованието. Нужно е не само намаляване на дела на отпадащите ученици (средно 20 000 годишно), а цялостна реформа. Чрез нея да се промени модела на училищно образование, да повиши мотивацията, информираността и квалификацията на учителите, да заинтригува самите деца. Необходими са адекватни библиотечно-информационни центрове, в които да намират място традиционните и върховите технологии.

В момента България отделя за образование 3,1% от БВП, а за средното образование се дават по-малко от 2,9%, посочват от синдиката и припомнят, че дори през военната 1942 г. парите са били 10% от БВП, като образованието е било втори приоритетен сектор след земеделието. За сравнение от синдиката предоставят и данни за финансирането на образованието в Европа. В Кипър се отделят 12,6%, в Исландия – 7,9%, в Дания – 7,8%, в Босна и Херцеговина – 6,4%, в Холандия – 5,7%, в Украйна (при гражданска война) – 7%, в Грузия – 5%, в Испания – 4,2%, в Македония – 3,6%, и в Румъния – 3,7%. Средно за Европа средствата, отделяни за образование, са 5,7%, като препоръката е всички страни от ЕС да дават поне 6%.

Днес надеждите на българските граждани се свързват с членството на нашата страна в Европейския съюз. Надеждите и очакванията са да бъде „превъзпитан и озаптен“ българският политически „елит“, той да възприеме част от европейската ценностна система в управлението. Трудна задача! Особено когато начело на държавата стоят гузни хора от прехода, такива със съмнително минало и когато съществува дирижирано задкулисие. Хора, прочели по една книга и такива, които смятат, че българската култура е място за упражнения както в гимнастическите салони и чалга клубовете.

В. Един замисъл, или по-точно амбиция за правдива оценка за ролята на институциите – но не и присъда

Пристрастността на автора да направи опит да представи неблагоприятния и комплицирания за дефиниране пейзаж на българската библиотечна инфраструктура е мотивирана от неговото желание да извади определени факти за случилото се през годините, за да се потърсят скорошни и спешни стратегии и политика за преодоляване на изоставането. Пишещият настоящия текст е далеч от мисълта, не желае да се идентифицира, или да се включи в масовката от негативно изказващи се по проблемната област. Водещият замисъл и крайната цел на автора е да бъде направен опит за разрез с конкретни примери за бюрократичното, чиновническо безразличие, безхаберие и позиция от страна на хора, които имат и носят отговорността и тежестта на представители на държавни институции от най-високите етажи на управлението.

Също така да сподели категорично становище, че независимо от трудностите (финансови, организационни, политически, икономически и др., в резултат на различни сътресения и кризисни моменти), ролята на държавните институции и на хората, които работят в тях, е да съумяват да разработват и прилагат съответни лостове, стратегии и политики. Посредством тях да се стремят да намаляват проблемите и тежестите на субектите, върху които имат права да упражняват свое пряко или индиректно въздействие.

Често подобни линии на влияние се сблъскват с норми, които не позволяват по-голяма гъвкавост и могат да доведат до нарушаване на правила и нормативни практики. В случая авторът не провокира подобни мисли. Той счита, че бездействието и нежеланието на екипите в подобни организации да работят в полза на обществото, липсата на достатъчно експертност, познания, опит, откъсване от реалните проблеми, както и достигането до синдроми за „само-достатъчност“ и за „преклонение пред голямото началство“ са базови предпоставки по-специално за неудачите в Министерството на културата по отношение на българските библиотеки.

Нежеланието и неумението да се работи в т.нар. „ситуативен режим“ при възникване на „необичайни ситуации“ или да се поеме известен риск са също сред присъщите за нашата администрация похвати. Тя боязливо гледа към насоките, определяни единствено и само от началника, или се радва на липсата на подобни указания. Държавните ни чиновници са се превърнали в „магьосници на оцеляването“ – единствено за свой личен интерес, а не в „полза роду“.

Не на последно място трябва да се отбележат и корупционни практики на администрацията, които за жалост доведоха до отдръпване, до обругаване и обида на сериозни спомоществователи, които влагаха и желяеха да даряват средства, материални и нематериални активи и блага за подпомагане и развитието на положителните процеси и феномени в българската култура – в частност и в библиотеките. Подобни феномени се дължат и на невъзможността да бъдат изградени силни и независими граждански и неправителствени формирания и структури, които да отстояват интересите на представляващите ги, а не да влизат в комбинации и да се превръщат в казионни послушници.

Г. Част от пътя в преходните години и мястото на библиотеките в протичащите процеси

Българската действителност в годините след 1989 може да бъде разположена в три периода.

От 1989 до 1997 – период на сериозно разграждане на държавата, на първоначално натрупване на капитали, на въвеждане на т. нар. „неолиберален модел“ със сериозни негативни последици за голямата част от населението, както и за рухването на българската икономка. За българската култура, тези години са белязани с безконтролното унищожаване на огромна част от културните институции и организации. С пълен nihilism към творците на духовни ценности. Като резултат на случващото се могат да бъдат посочени няколко факта: загиването на българската киноразпространителска мрежа (от около 5000 кина през 2000 г. остават около 10 – 12, по данни на НСИ от 2105 г. – 49; разпродаването и изчезването на книжарниците и тяхното превръщане в търговски обекти (България е сочена като страна на т. нар. „изгонени книги и на сергийна търговия на книгите“). Подобна е съдбата и в други културни области. Специално за библиотечния сектор сред най-характерните негативни явления може да бъдат открити следните:

- масово закриване на библиотеки – около 3500 за първите 5 – 6 години;
- тотална липса на средства за набавяне на нови източници на информация;
- отсъствие на националноотговорни политики от страна на държавата за въвеждане на нови технологии;
- съкращаване на около 4000 библиотекари.

Тези драстични обстоятелства нареждат страната ни на последно място в Европа по отношение на статуса, развитието и влиянието на библиотеките. Всичко това дава отражение върху информационното обслужване на населението. То е 30 – 40 пъти по-ниско от това в други страни от европейския регион. Като малки оазиси в този обрулен ландшафт може да се посочи дейността на няколко сериозни донори, които осигуряват „кислородни маски“ за българската култура, респективно и за библиотеките.

От 1998 до 2006 – Докладът „Милениум“ (2000 г.) потвърждава сериозната изостаналост и пропаст на българските библиотеки в сравнение с тези от останалите държави в Европа. Те

се нареждат на последно място по определени показатели. Народната ни библиотека категорично е класирана на последното място в сравнение с другите национални съкровищници на континента. Около 2000 г. се забелязват първи мерки за известна промяна към сектор култура, респективно и към библиотечния. Те се дължат на постепенна стабилизация на икономиката на страната. Въпреки това продължава спадът в цифровите показатели – намаляване броя на библиотеките (по данни от 2005 г. те са около 4500), липса на финансов ресурс за набавяне на нови документи и за внедряване на нови технологии. Положителни факти се явяват идеите за т. нар. делегирани бюджети, национална програма за подкрепа на библиотеките с нови книги, подготовка и въвеждане на нормативни документи.

От 2007 г. до сега. Влизането на България в Европейския съюз се явява силен стимул за стабилизирането на държавността и на институциите в нея. Надеждите и упованието на дейците от културната сфера се свързват с въвеждането на проектно финансиране, както и с убеждението нашият политически елит да осъзнае, или по-точно да бъде заставен да работи за развитие на културата като част от процесите за приобщаване и сближаване към добрите европейски традиции, за развитие и нормализиране на процесите в нашата страна.

Проведената в началото на 2015 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (СУ „Св. Климент Охридски“) дискусия на тема: „Настигат ли страните от Централна и Източна Европа останалите държави от ЕС? Мястото на България“ целеше да бъде обсъден процесът на доближаване на страните от ЦИЕ до по-старите страни-членки на ЕС, а също постиженията и предизвикателствата от различни гледни точки с фокус върху България. Бе представен Индекса на настигане за 2014 г., който измерва и класира постиженията на 35 страни в Европа (страни-членки и кандидат-членки) по 47 индикатора, разделени в 4 категории – икономика, демокрация, качество на живот и управление. В цялостната класация за 2014 г. България заема 29 място от 35 страни. Страната ни се представя най-слабо в категорията качество на живот, където заема едно от последните места – 30 от 35, при измерване на индикатори по образование, здравеопазване, потребление. При отделните индикатори България се представя най-добре при ниво на държавен дълг, където е втора в класацията след Естония. Сред най-лошите индикатори на страната са енергийна ефективност – последно 35 място, корупция – 34 място, върховенство на закона – 31 място, свобода на медиите – 30 място. За съжаление, България и Румъния остават на последните места и в четирите издания на индекса. Страната ни продължава да бъде най-бедната в ЕС. За утешение на изоставащите страни се вижда, че все пак страните-членки на ЕС се справят по-добре от страните, които са още извън ЕС и членството има много голямо значение.

По подобен начин се ранжират и позициите по отношение на библиотечно-информационния сектор в нашата страна в сравнение с показателите в другите европейски държави. Липсата на сериозни реформи и подкрепа през годините за библиотеките са довели до изключително сериозна криза в тях (по данни на МК библиотеките в България са над 3500, според ББИА – 3994). Независимо от трудностите библиотечната колегия полага сериозни усилия за постепенно доближаване към по-добрите образци.

Д. Едно мнение за ролята и значението на професионалната организация на библиотечно-информационните специалисти

В това отношение трябва да се отдаде категорично положителна оценка за ролята на Съюза на библиотечните и информационните работници (СБИР), а от 2008 г. – Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА) през времето на прехода. Тя предпоставя вярата на хората, които работят в библиотеките и на техните потребители. Нашата професионална организация извървя нелек път на:

- своя генезис, еволюция и утвърждаване;
- превръщане в защитник на интересите на българските граждани и на библиотечно-информационните специалисти;
- стимулиращ и жизнен субект в полза на колегията;

- фактор за развитие на професията и за формиране на добрия имидж в международен план на нашите професионалисти и експерти.

Пътят не бе „осеян с цветя“. Той бе съпътстван с редица проблеми, с опити за разцепление и за предателство на каузи. Въпреки всички препятствия успяваме да имаме асоциация, с която се гордеем! Най-важните щрихи за мен от живота на СБИР/ББИА са следните:

- През годините на нейното създаване, развитие и съществуване ние се учихме и се учим да се радваме на малките победи.
- Научихме се да приемаме с достойнство неудачите, да се борим, да побеждаваме. Да бъдем патриоти на гилдията и да отстояваме целите си.
- Ние разбрахме, че най-важното нещо за всеки един от нас е солидарността! Подкрепата за мисии и каузи. Уважението към колегите и към различното мнение.
- Ние моделираме нашата организация според това какви са участниците в нея. Не мога да приема критики за липса на представителство или за неравнопоставеност на различните групи библиотеки или професионални направления. Всичко е в нашите ръце и воля!
- В нашата ББИА няма началници – има индивидуална и колективна воля. Липсват и разделителни линии – по възрастов, професионален и друг признак. Всеки е добре дошъл на националните форуми или в регионалните формирования и инициативи.
- Има само една демаркационна межда – да работиш обществена работа изисква всеотдайност, жертва на лично време, както и лишаване от някои малки свободи в името на по-значими общи цели. Всеки е в правото си да решава дали да бъде активна фигура, лидер или съмишленик. За всеки от нас има място за изява.

Това е моето разбиране за ББИА – една сбъдната мечта за нашата професионална колегия! Територия на свободния изказ и на доверието!

Чрез СБИР/ББИА разбрахме, че сме част от държавата и можем да участваме активно в нейното моделиране (колкото и претенциозно или отчуждено да прозвучи). Че ние сме суверен в тези процеси, а не верноподаници. Тази увереност ще се задълбочава и осъзнава от все повече колеги стига да работим заедно за хората в нашата страна. Да излезем от зоната – „какво държавата е направила за мен“. Защото ние сме държавата! Трябва да се опитваме да я подкрепяме на нашето работно място по начин, че тя да бъде в хармония с други „архитекти“ – от останалите гилдии, както и в нашите домове, улици, населени места и семейства.

Дълбок поклон пред всички, които споделят нейните цели. Пред хората, които в годините отдаваха и отдават частица от себе си за да бъдем горди с ББИА. Защото днес ББИА все повече се утвърждава и набира скорост като непреодолим фактор и партньор. Институция, с която политиците и представителите от различните властови ешелони ще се съобразяват при вземането и отстояването на решения за българските библиотеки, а и не само за тях.

Позволете ми да направя малък „психопортрет“ на нашата асоциация. За 25 години определено ББИА придоби чар и облик. Тя се доближава до професионалните организации в други страни с дългогодишни традиции. ББИА излезе с достойнство от своята невръстна, яслена, детска, тийнейджърска, младежка и студентска възраст. Ориентира се постепенно към своята зрялост. От всички нас зависи да направим този преход по-плавен. За да успеем да изведем асоциацията до достолепната възраст на дама, за която нямат значение годините.

Е. Предизвикано становище за мястото на държавата в развитието на библиотечния сектор

През изминалите години процесите в нашия сектор протичат мъчително и бавно. Въпреки това надеждите на колегията са силни. Трудностите продължават да съпътстват забавения ход на промените. Държавата все още не осъзнава своята роля за провеждането на реформи и за сериозна подкрепа на библиотечно-информационния сектор, като част от стратегическа и глобална визия за стабилизация и развитие на обществото. До голяма степен това се дължи на безотговорност, неадаптивност, липсата на експертен капацитет и неуслужливост на админи-

страцията, която не познава добре процесите и тенденциите и продължава да работи със стари клишета, догми и подходи.

Министерството на културата (МК) е заело позиция на изчакване. Вече шеста година не се изпълнява пълноценно Законът за обществените библиотеки тъй като не са приети няколко поднормативни документа. Продължават легендите, че всичко е наред с тях. Въпреки, че документите бяха подготвени в 6 – 7 варианта от библиотечната асоциация, за улеснение на МК. След почти 6 годишно отлагане през 2014 г. бе утвърдена „Наредба № 3 от 2014 г. за съхраняването, ползването и разпореждането с документи от библиотечния фонд“ (ДВ, бр. 98 от 2014 г.)¹, пълна с грешки. Актуализацията ѝ от м. февруари 2015 г. отново е с някои несъответствия. Под този толкова важен за библиотеките документ стои подписа на министъра на културата. Задавам си следните въпроси: Къде са нашите висококвалифицирани представители – експерти в Националния съвет по библиотечно дело? Или с определено послушание изпълняват ролята на „троянски кон“?

Проблемът на Министерството на културата се очертава като хроничен. Той се изразява в липса на капацитет на преобладаващата част от чиновниците в него, непризнаване на този факт, нежелание и отчужденост от страна на МК от експертите, от гражданското мнение и от проблемите на хората. Реално МК страда от самодостатъчност. „Очевадно“ е, че negliжирането в развитието на библиотеките води до негативни последици за България, нейното население и социално-икономическото ѝ развитие.

Всички ние сме убедени, че въпросите за успеха на една библиотека, независимо от нейната големина, място и статут зависи от много фактори – външни и вътрешни. По подобен начин стои въпросът и за целия библиотечен сектор. Не бива да виним само политиците и властимащите и да търсим причините само извън нас. Защото политиката по дефиниция е средство за разпределение на ресурси. Хората в политическите ешелони са под непрекъснатата преса при оценката на кой и колко да предоставят. Ние трябва да се опитваме да ги разбираме. Да им подаваме ясни сигнали за нашите нужди.

През годините в мен се затвърди позицията, че успехът на една библиотека в най-голяма степен зависи от ръководителя, от неговите лидерски и човешки качества, воля да застане и да отстоява интересите на своята организация, и на хората в нея. С годините тази теза се доказва. Примери в това отношение мога да дам много. Зад успехите, както и зад неудачите в нашата библиотечна система стоят ръководителите. Това е причина да имаме нехомогенна библиотечна среда. През годините се създадох много качествени ръководители, които направиха своите библиотеки „оазиси за публиката“ – в резултат на техните усилия, да лобират, да намират средства, да работят с обществеността в защита на нейните интереси, да съумяват да мотивират персонала, независимо от условията и мизерното възнаграждение, при които е поставен да се труди.

В същото време директори на големи библиотеки (част от тях и с национални отговорности), с претенции, не съумяват да решават проблемите на своите институции. Поради липса на експертно знание, недоверие в собствените си колеги, мнителност, прекалено самочувствие, неумение да работят с хора и институции. Най-вече поради липса на визия и кураж да променят себе си и организацията, в която работят.

Въпросите за финансовите средства стоят навсякъде по света и във всяка организация. Разбира се, въпросът е в техните обеми. Не само недостатъчното финансиране е причина за изпитваните трудности от българските библиотеки. Трябва да убедиш за да получиш... Не само с много средства се постигат успехи. Първо е важно да покажеш за да извоюваш доверие. Това е и моето кредо през годините, на което уча и нашите чудесни студенти.

Защо изостанаха някои значими библиотеки като Централната библиотека на БАН (ЦБ на БАН), Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ), Централната селскостопанска библиотека? Причините са комплексни, няма еднозначен отговор. Понякога полагаш огромни усилия, но срещу теб има стена, която е трудно да разбиеш. Въпросът опира и до добро, и грамотно управление, до настойчивост, битки, лобиране и до ясни стратегии и пла-

¹ <http://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=89898>

нове за развитие. Като примери на подобни успешни практики бих посочил Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ (УБ „Св. Климент Охридски“), библиотеката на Нов български университет, библиотеката на Техническият университет – София и много, много други – регионални, читалищни и по-малко училищни.

През годините на прехода някои фондации предлагаха щедра подкрепа на големите библиотеки, но те не приемаха подадената ръка, най-вече поради липса на експертно мнение, грандоманщина, и най-важното – отсъствие на разбиране за задачите, отговорностите и процесите. С тези думи се насочвам към третата си теза, а тя е за „троянските коне“, които бяха допуснати в нашата гилдия. Хора, които се интересуват повече за собственото си его, но не и за обществените задължения и очаквания, които са им вменени.

Като контраверсия на споделеното дотук и като въведение към следващия абзац ще припомня думите на „башата“ на обединена Европа – Жан Моне, в „Постмодерните дилеми на културата“: „...Ако Европа трябва да се създаде отново не бих започнал с икономиката, а с културата, защото тя принадлежи на цялото човечество...“.

Информационна политика и развитие на библиотечния сектор

След 1990 г. има сериозен дефицит на ясно дефинирани политики от страна на държавата по отношение на библиотеките, информационния сектор и инфраструктура.

В периода на прехода библиотечно-информационното осигуряване на българските граждани и наука изостана драстично в сравнение с водещите страни. Също и по отношение на страните от Централна и Източна Европа, с които имахме съизмерими библиотечно-информационни инфраструктури и системи (като основни субекти на информационното осигуряване на населението, науката, висшето образование и икономиката). В резултат на липсата на политика и стратегии за развитие на този сектор учените изпаднаха в ситуация да разполагат с 30 – 40 пъти по-малко възможности за информиране за постиженията в науката в сравнение с техните колеги от посочените страни.

Поради отсъствието на политика в България след 1989 г. бяха закрити над 5500 библиотеки и информационни центрове от общо съществуващи около 9800). Една част от тях бяха неефективни, дублираха дейности, съществуваха формално и беше нормално да бъдат затворени. За съжаление бяха премахнати и добри библиотеки и информационни звена, което се отрази на информационния статус на населението.

През годините отсъства коректна национална статистика, която да отчита общия брой на библиотеките. Националният статистически институт (НСИ) поддържа ежегодна статистика за библиотеки с над 200 000 регистрирани библиотечни единици. По тази причина е трудно да бъдат посочени данни за точната картина на библиотеките в страната и случващото се с тях през периода:

- 2005 г. – съгласно данни библиотеките са около 6400;
- 2009 г. – възлизат на около 5100 (1 национална; 51 към университети и висши училища; около 300 специални, 27 регионални, около 3300 читалищни, 12 общински библиотеки; 1465 училищни);
- 2015 г. – данни на ББИА сочат за 3994 библиотеки. В сайта на Министерството на културата има сведения за над 3500 библиотеки.
- Последните резултати на НСИ от 2015 г., които се отнасят за 2013 г. включват факти за:
  - 3938 библиотеки;
  - 1,03 млн. читатели;
  - от тях деца под 14 г. – 343 000 (при население на страната – 7.2 млн. души);
  - посещенията са 11,5 млн.;
  - заетите материали възлизат на 17,7 млн. библ. единици, от тях за дома 11,3 млн.;
  - целокупният библиотечен фонд съдържа близо 75 млн. библ. материали;
  - през годината са набавени 812 000 и са отчислени близо 740 000 документи.

В доклада „Милениум“ подготвен от европейски институции страната ни бе посочена на последно място от всички европейски държави по базови параметри, свързани с развитието и финансирането на библиотеките (1999). Особено е засегната НБКМ. Тези тенденции се очертават със своята константност, независимо от определени изменения в парадигмата.

Най-добра илюстрация в това отношение са данните за обществените библиотеки през последните години. За 2011 г. са намалени с 30% средствата за делегираните държавни дейности за библиотеките в сравнение с 2009 г. За периода 2007 – 2008 18% от библиотеките не са закупили нито една книга, а през 2009 – 2010 около 90% от библиотеките не са закупили нови издания.

Националната библиотека, съгласно данните в отчета за 2010 г., е изразходвала за покупка на документи за своите фондове 495 000 лв. от предоставения ѝ бюджет. С малки изключения, финансовите измерения се повтарят и за последните години – съобразно отчетите на НБКМ за периода 2011 – 2013 относителният дял на средствата, отделяни за набавяне на документи спрямо общите разходи възлизат съответно на: 4,03% за 2011 г.; 5,35% за 2012 г.; 5,01% за 2013 г. Това е срамно нищожна сума за подобна институция с национално и международно значение. По финансови причини националната ни съкровищница не е в състояние да осъществява пълноценно и международните си контакти по линия на книгообмена, свързани с изпращането на български издания на партньорите си в чужбина. Това води до маргинализиране на българската култура и наука. Те стават невидими в свят, в който на мода е отвореността и глобализацията на информационните потоци.

Според сведения на директора на ЦБ на БАН тя не е закупила нито една книга през 2011 г. И до сега нещата продължават да следват сходна логика поради недостатъчното субсидиране на академията.

Нека да си припомним за унижителните правни актове за регулиране на библиотечния сектор:

- Постановление № 19 на Министерския съвет от 31 януари 1996 г. за приемане на Наредба за статута и дейността на библиотеките и за взаимоотношенията в Националната библиотечна мрежа, отменено няколко месеца по-късно, поради остаряла регулация на обществени отношения, невписващи се в новата социална уредба и среда.
- ПМС № 153 от 28 юли 2000 г. за преобразуване на културни институти в регионални библиотеки и музеи, ревизирано с последващо ПМС № 80 от 7 април 2006 г.

Освен обществените библиотеки, поради липсата на нормативна уредба и целенасочено финансиране, в сериозен колапс са изпаднали училищните и други видове библиотеки. Макар че те са подчинени организационно на други институции при тях също отсъства регулация. От обществен интерес е важно да бъдат отбелязани последствията за училищните библиотеки в резултат на нормативния вакуум. Съобразно направени анализи от ББИА и по последни данни на НСИ в страната ни съществуват 1465 училищни библиотеки (2005) при 2569 училища (2010 – 2011). Тревожно е, че училищните библиотеки продължават да намаляват. 25% от номинално съществуващите библиотеки са без дейност, т.е. тяхното присъствие не е ефективно.

През последните години три пъти е намаляло набавянето на нови книги и на други документи в училищните библиотеки. В значителна част от тях не постъпват периодични издания и необходимата учебно-помощна литература. В значителна част от библиотеките липсват необходимите компютри и достъп до интернет. Средният брой на заети материали на един читател е много нисък – 8 библиотечни единици. Не е регламентиран статутът на училищния библиотекар. Той е приравнен към помощния персонал. Отсъствието на нормативни документи и стандарти доведоха в последните години до масово закриване на училищни библиотеки или до тяхното формално съществуване.

Неглижирането на значението и мястото на училищната библиотека в българското училище води до изключително сериозни последствия за подрастващите по отношение на тяхната грамотност, образованост и възможности за развитие. Също така до маргинализация на цели групи от населението, особено при малцинствените групи. Години наред библиотечната асо-

циация прави опити училищните библиотеки да намерят своето място в Закона за народното образование и други нормативни документи. Крайно време е и българските училищни библиотеки, следвайки добрите европейски практики, да бъдат трансформирани в „медийни центрове“. Надежди се възлагат на новия Закон за предучилищното и училищното образование.

Единствено положителни тенденции в последното десетилетие се съзират в групата на библиотеките при висшите училища, които разполагат с повече собствени средства.

Поради финансови трудности новите технологии и услуги бавно си пробиват път в библиотечно-информационния сектор. Към 2015 г. около 54% от населението има достъп до Интернет, делът на младите между 14 и 25 години в тази цифра е около 80%. Средно в ЕС около 75 – 85% от населението ползва услугите на Интернет.

Броят на читателите на библиотеките възлиза на 11 – 13% от населението на страната. Това е много нисък показател, съпоставен със страни от ЕС. Положителното в това число е, че делът на младите хора, посещаващи библиотеките е около 75% от общото число на потребителите. В ЕС около 30% от населението са потребители на библиотеките, във Великобритания – 58%, в Скандинавските страни – около 65%. Съобразно статистиката на НСИ за 2011 г. 52% от населението не е прочело нито една книга за последните 12 месеца на посочения период. Това се обяснява и с недостатъчното наличие на библиотечни услуги, с липсата на финансови средства, с ниската образованост и други фактори, особено в селата, където ръстът на непрочелите нито една книга възлиза на 71% от хората.

Програми и проекти за развитие на библиотеките

В годините след 1990 г. българската библиотечна колегия направи опити и положи сериозни усилия да започне модернизация на библиотечния сектор, да съхрани добрите постижения и да спре разпада на библиотечната мрежа. В основата на тези политики стоеше СБИР/ББИА. Много активна финансова и експертна подкрепа българските библиотеки получаваха през годините от Фондация „Отворено общество“, Фондация „Бил и Мелинда Гейтс“, Гьоте институт, Американския информационен център, Британския съвет и др.

Важна роля през годините в прокарането на идеите и защита на библиотеките и на правото на обществото да има достъп до информацията, както за издигане професионализма на колегията и за въвеждането на съвременен модел на библиотечно образование, играе Катедра Библиотекознание, научна информация и културна политика при Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Сътрудничество, което даде четирима ръководители на организацията и активни членове на нейния Управителен съвет: доц. Татяна Янакиева – два мандата (1990 – 1994), н.с. Мария Капитанова – два мандата (1994 – 1998), проф. Александър Димчев (1998 – 2000), проф. Ани Гергова (2000 – 2002).

Проектите, които се разработват през годините от СБИР/ББИА и от други субекти в полза на библиотечното дело винаги са били в съзвучие с международните тенденции за търсене на икономически изгодни и ефективни модели за действие и реструктуриране и осъвременяване на библиотечната инфраструктура. Те са ориентирани към провежданите политики в Европейския съюз и съвременните практики. Подготвени са значими проекти, документи и инициативи.

Проект за Закон за библиотеките – 1993 г.

Проектът на Закона за библиотеките бе разработен съвместно от СБИР и Министерството на културата. То е отговорно за провеждането на основната държавна политика по отношение на библиотеките. Подготвеният проект не бе придвижен до отговорните институции.

Проект за Изграждане и развитие на национална библиотечно-информационна мрежа (НАБИМ) – 1993 г.

Това бе най-значимият проект на фондацията. Неговото изработване беше от ключово значение за българските библиотеки, за тяхната промяна и приобщаването им към съвременните образци.

Въпреки трудностите част от библиотечната колегия правеше опити да започне постепенно въвеждане на нови информационни технологии. Това ставаше много трудно през годините, преди всичко с помощта на спонсори. При създаването се ситация в страната, респективно в библиотечния сектор съществуваше опасност отделните библиотеки да тръгнат по собствен път при внедряването на автоматизирани системи с използване на различни стандарти, техника, решения, софтуер. Това щеше да доведе до „хвърляне“ на много средства, без да се постигнат добри резултати, също така съществуваше риск отделните автоматизирани системи да останат изолирани една от друга, което противоречеше на изискванията на този етап.

Тези и други съображения от подобно естество накараха група съмишленици от големите научни библиотеки да лансират в края на 1992 г. идеята за разработване на проект, който да предложи модел за автоматизация на отделните библиотеки в страната и свързването им в национална автоматизирана библиотечно-информационна мрежа.

Идеята бе иницирана и финансирана от фондация „Отворено общество“ и подкрепена от Министерството на културата (1994 г.) и библиотечната общност. Така се роди проектът НАБИМ. Той бе съобразен със съвременните тенденции в библиотечната практика на този етап и с традициите в нашето библиотечно дело. Беше решено:

- изграждането на НАБИМ да се институционализира в ранг на държавна политика в областта на науката, културата и образованието;
- Министерството на културата да координира дейността по неговото изграждане и развитие;
- Министерството на културата да финансира разработването и адаптацията на основните липсващи стандарти за НАБИМ.

Главната цел на проекта бе да предложи стратегия за автоматизация на националната библиотечна мрежа. Той съдържа решения за механизмите за коопериране и координация и определя приоритети при автоматизацията на различните видове библиотеки и информационни ресурси в страната. Проектът визира отделните локални системи да могат да се свързват помежду си с преки комуникационни връзки. Участието в НАБИМ е доброволно и е основано на взаимен интерес.

До 2000 г., докато действаше програмата „Библиотеки“ към фондация „Отворено общество“, проектът за НАБИМ се развиваше съвместно с библиотеки от различни организации. Фондацията предостави безвъзмездно над 2 милиона щ.д. за техника и софтуер за библиотеките за развитието на проекта. Средства бяха осигурявани и от други спомоществатели (ЮНЕСКО, DIGITAL, PHARE, TEMPUS, Регионалната библиотечна програма в Будапеща).

За съжаление, Министерството на културата се дистанцира от проекта и не спази поетите ангажменти. Това създаде сериозни проблеми за неговата по-нататъшната реализация и финансова осигуреност.

Резултатите от изследването през 2000 г. за постигнатото по НАБИМ сочат следното. В 76% от възлите на НАБИМ имаше изградени локални мрежи с маркова електронно-изчислителна техника с над 800 компютърни работни места.

Проектът изигра революционна роля за започване на реформи и за преминаване на българските библиотеки към нова технологична платформа. Категорично трябва да се подчертае, че без него библиотеките щяха да изостанат драстично при внедряването на новите информационни технологии. Това бе един структуроопределящ проект на фондацията, чрез който тя способства за обединяване на усилията на библиотечната колегия за решаването на стратегическа за библиотеките задача. Проектът се осъществи успешно в рамките на възможното.

НАБИМ се яви и единственият проект с национално значение от подобен порядък, подготвен и осъществяван в страните от Централна и Източна Европа.

Проект „Компактдиск“ – 1994 г.

Проектът „Компактдиск“ се реализира в осем големи научни библиотеки. Свързва се с въвеждането на нови перспективни носители на информация (компактдискове), обогатяване на информационните ресурси на библиотеките, прилагане на икономически изгодно решение за библиотеките, базирано на координация между тях, подобряване на информационното обслужване на потребителите и тяхното обучение за работа с новите носители на информация.

В съответствие със замисъла, фондация „Отворено общество“ финансира закупуването на 16 бази данни на CD ROM от реномирани световни информационни центрове с реферативна и библиографска информация по основни научни направления, каквато липсва в нашата страна или е крайно оскъдна. Изборът на базите данни е направен от координационни комисии към големите научни библиотеки и е съгласуван с учени от отделни научни направления. Подобен подход следва съвременните политики при координиране на информационните ресурси в библиотечно-информационния сектор. Общата стойност на проекта възлиза на около 400 000 щ.д.

Проектът имаше много съществено значение за българската наука и образование. Той спомогна за внедряването и възприемането на нови информационни технологии и продукти. Поради липса на средства от участващите библиотеки не бе продължен в неговия първоначален замисъл.

Проект за „Национална програма за опазване на библиотечните фондове“ – 1997 г.

Успешната дейност и консолидирането на усилията на представители от библиотечната общност по осъществяването на проекта НАБИМ насърчи СБИР да организира разработването на „Национална програма за опазване на библиотечните фондове“ (НПОБФ). Целта бе да се разработи на експертно ниво програма за национални действия по реставрация, консервация, опазване и достъп до колекциите, която да подтикне отделните библиотеки да разработват местни планове и проекти, да стимулира кооперирани начинания по отношение на особено ценни от национална гледна точка библиотечни документи, НПОБФ бе разработена в контекста на проектите и програмите на ЮНЕСКО за опазване и достъп – „Паметта на света“, на ИФЛА – „Опазване и консервация“, на Европейската комисия за опазване и достъп (ЕСПА), на Комисията за опазване и достъп (СПА – САЩ) и др.

За съжаление и при този проект пролича недалновидността и незаинтересоваността на Министерството на културата, което се отказа от НПОБФ въпреки декларираната подкрепа към идеята и екипа.

Проекти за библиотечно законодателство – 1997 г.

Бяха разработени два проектозакона: Закон за библиотеките и Закон за депозита. Те бяха дело на експерти от СБИР. Проектът беше подкрепен финансово от Информационния център при Посолството на САЩ в София. Проектът за Закон за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения бе обсъден и приет от Народното събрание на Република България (макар и с известни компромиси). Законът за библиотеките не бе разгледан по субективни причини.

Проект „Електронна информация за библиотеките – eIFL“ – 1999 г.

Изира съществена роля за преориентиране на част от българските библиотеки към съвременните тенденции, базирани на създаване на нов тип библиотечни обединения – консорциуми, с цел преодоляване на сериозните финансови затруднения, разширяване и лицензиране на обмена и достъпа до научна информация. Посредством него библиотеките, които имаха комуникации за Интернет, получиха възможност да ползват около 3500 научни периодични издания в електронен вариант чрез компанията EBSCO Publishing в различни научни области.

Инициативата беше подкрепена от Института „Отворено общество“ – Будапеща. Целта на създателите на проекта е да се формира мегаконсорциум с участието на около 2000 библиотечно-информационни центрове от 39 страни. В началото на 2000 г. в него се включват 71 библиотеки от нашата страна, на следващата техният брой е 41.

Създаване на Национален център за продължаващо обучение на библиотекари (ЦПОБ) – 1999 г.

СБИР/ББИА и Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ (БИНКП) към СУ „Св. Климент Охридски“ създават центъра през 2000 г. благодарение на спомоществателството на фондация „Отворено общество“ – София и Регионалната библиотечна програма – Будапеща (в размер на 100 000 щ.д.). ЦПОБ е част от мрежата от подобни образователни структури, разкрити в страните от Централна и Източна Европа, свързани с Регионалната библиотечна програма в Будапеща, с които той трябва да осъществява обмен на учебни програми, преподаватели и курсисти.

За годините на съществуването си ЦПОБ доказва своето място. В различните курсове са преминали обучение над 2000 библиотекари – висшисти от София и страната. В периода на действие на първия договор (2000 – 2011) са проведени 87 курса и са обучени 943 библиотекари. Поради промяна на условията от страна на Софийския университет, в края на 2011 г. бе подписан нов договор между двете страни. От 2011 г. до сега са обучени 1019 библиотекари в 90 курса. Ръстът в курсовете се дължи на средствата, осигурени от ББИА по проекта „Напредък и устойчиво развитие на библиотечния сектор в България“.

В началото на юни 2015 г. ръководството на Катедра БИНКП предприе непопулярна или по-точно недалновидна мярка, решавайки да се откаже от договора за сътрудничество с ББИА. Стъпка, която отдалечава и отблъсква катедрата от професионалната колегия. Задавам си въпрос – кои са групите от интерес за Катедра БИНКП?

Мегaproект „Шанс за българските библиотеки за XXI век“ – 1999 г.

Проектът бе поредната стъпка на фондация „Отворено общество“ да подкрепи българските библиотеки чрез използване на оригинален подход, който да окаже положително влияние и върху други сектори в страната, свързани с информацията и книгите. Бе отчетено, че в условията на тежката икономическа криза в страната библиотеките могат и трябва да поемат определени отговорности пред обществото, да го подпомогнат при преодоляването на трудностите и в търсенето на пътища към бъдещото нормализиране на процесите на развитие. За това обаче се изисква съществуване на определени предпоставки и създаване на благоприятна среда, в която те да функционират.

Беше отчетено, че ролята на катализатор в това отношение, както и на мост към XXI век за българските библиотеки може да изиграе един мегaproект, в който проблемите да бъдат решени комплексно и с нужните гаранции за успех. Проектът по своя характер е структурен и набелязва няколко основни цели, свързани с развитието на културното и образователното равнище в обществото чрез укрепване на библиотеките като институции с най-силно влияние върху четенето и информацията.

Проектът предвиждаше да включи в своя обхват общо 520 библиотеки от цялата страна – 289 публични (читалищни и общински), 27 регионални библиотеки, 27 университетски и 176 училищни. Счита се, че те обслужват значителен контингент от населението и могат да бъдат опорни точки в библиотечно-информационното обслужване на национално, регионално, общинско и институционално ниво. Разчетът за финансирането на проекта бе определен на 9 млн. щ.д, които се очакваше да бъдат осигурени от Централата на Фондация „Отворено общество“ в Ню Йорк.

При изпълнението на проекта, дори при неговата подготовка се предвиждаше да се потърси съдействието на Министерството на културата, другите министерства, които имат отношение към проблемите на библиотеките или дори Министерския съвет. Очакваше се взаимно-

действие с неправителствени организации като Асоциацията на общините в България, СБИР, Асоциацията на издателите, Съюзът на книготърговците и др. Поради промяна на политиката на Фондация „Отворено общество“ проектът не стартира. Той остава рамка, от която и понастоящем могат да бъдат използвани част от заложените идеи и стратегии. Подобна матрица се използва от проекта „Глобални библиотеки“, финансиран от фондация „Бил и Мелинда Гейтс“ (2008 – 2014).

За съжаление при реализацията на проектите държавните институции, въпреки че при повечето от инициативите декларираха, че застават зад тях и ги подкрепят, впоследствие се отказаха от своите ангажименти и не подкрепиха ресурсно, нито с конкретни мерки и документи реализацията им. По този начин бяха пропуснати много възможности за средства и подкрепа от спонсори, международни организации.

Една от основните причини за нереализирането на проектите и за задълбочаването на кризата в българското библиотечно дело се дължеше на липсата на адекватна политика от страна на Министерството на културата и на други институции, отговорни за библиотечно-информационния сектор. Липсата на политическа воля и на неразбиране на значението на библиотеките и информацията за обществото, образованието, науката, културата и икономиката, доведоха до драстично изоставане на българските библиотеки и на информационния сектор в нашата страна.

В последните няколко години можем да говорим за активизиране и известна промяна по отношение на информационната политика и библиотечния сектор. Като конкретни стъпки могат да се посочат следните.

Политики за библиотеките

Финансиране за библиотеките чрез предоставяне на делегирани бюджети се реализира чрез възприетата от няколко години линия за ежегодно приемане на решение на Министерския съвет на Република България „За разделение на дейностите, финансирани чрез общинските бюджети, на местни и делегирани от държавата и определяне на стандарти за численост на персонала и стандарти за делегираните от държавата дейности“. Посредством документа държавата провежда своята политика по отношение на отделните дейности записани в него. Търси се стабилитет във финансирането и осъществяването на тези дейности в общините. В посочените в документа дейности и функции, се включват библиотеки с регионален характер и читалища.

Помощ за българските читалища чрез проекта „Гражданско развитие и участие чрез мрежата на читалищата – Читалища“. Съвместен проект на Министерство на културата в нашата страна и Програмата на ООН за развитие (ПРООН), подкрепен от Програма „Матра“ на Правителството на Кралство Холандия и от Американската агенция за международно развитие (ААМР). Чрез него се цели да се засили обществената роля на читалищата като традиционни културни и образователни центрове в България и да се предложат работещи модели за тяхното модернизиране и участие в развитието на местната общност. Проектът бе с продължителност три години и бюджет от 2 475 000 щ.д.

През 2006 г. стартира проект „Правна регулация за библиотеките и библиотечно-информационната дейност в България“ на СБИР/ББИА и Министерството на културата с подкрепата на Британския съвет в София. В рамките на този проект бе разработен и проект за Закон за обществените библиотеки, който бе приет от Народното събрание през 2009 г. С основание може да се отбележи, че това е сериозно достижение за регулацията на дейността на обществените библиотеки в нашата страна. При изработването на закона са взети предвид насоките и препоръките на Съвета на Европа, направени са анализи и съпоставки на законодателните актове на над 25 държави, използван е досегашният български опит и традиции. Той е съобразен с

действащото в страната законодателство. Успоредно със Закона за обществените библиотеки беше разработен и пакет от други документи:

- предложение за промени в Закона за задължително депозиране на екземпляри от печатни и други произведения, приет през 2000 г. (то бе гласувано от Народното събрание през 2009 г.);
- Стандарт за университетските библиотеки;
- Стандарт за специалните библиотеки;
- Стандарт за училищните библиотеки;
- Наредба за библиотечно-информационно обслужване в системата на народната просвета.

Приемането на предлаганите документи от съответните институции бе жизненоважно за нормализирането и реструктурирането на библиотеките в нашата страна и трансформирането им в модерни средища за поемане и обслужване на библиотечно-информационните потребности на обществото.

Крайната цел, която се преследва чрез законопроекта, е да се получи стабилитет на библиотечния сектор; да заработи в съответствие със съвременните тенденции и модели; да може да отговори адекватно на обществените информационни потребности и на интересите на гражданите; да се разшири и демократизира достъпа до информация; българските библиотеки да се включат в международния обмен на информация, в проекти за дигитални библиотеки и коопериране в областта на информацията, съхранението, опазването и представянето на културното наследство.

От 2009 г. стартира консорциум за национален абонамент за научни бази данни. Посредством абонираните информационни ресурси се осигурява достъп на над 55 университети и научни институти в страната до информационните платформи на: Elsevier (Холандия) – Science Direct, Scopus, Engineering Village, Embase.com; Thomson Reuters (Великобритания) – ISI Web of Knowledge; ProQuest Central (Великобритания). Реализацията на идеята е сериозен принос за българската наука и образование. Срокът за абонаментите бе продължен.

Инициативата на Министерството на културата по Програма „Българските библиотеки – съвременни центрове за четене и информираност“ цели да подпомогне българските библиотеки със средства за развитие и обновяване на техните колекции с книги и други информационни източници. В социален контекст проектът цели да активизира интереса към книгата и четенето и да съдейства за развитие на библиотеките като основни центрове за духовност, придобиване на знания и информация. Участието в програмата е на конкурсен принцип. През 2007 г. по проекта Министерство на културата е осигурило 1 999 892 лв. с които са подпомогнати 1317 библиотеки. За 2008 г. средствата са около 3 млн. лв. Най-значими средства получават Националната библиотека, регионалните и общинските библиотеки. Националната ни библиотека получава субсидия както за своя фонд, така и за проекта „Даряваме българска книга за света“. Поради затруднения в резултат на кризата за 2009 г. и 2010 г. бе замразено финансирането по проекта. През 2011 г. се отпуснаха около 1 млн. лв. за книги за читалища и библиотеки, през 2012 г. идеите бяха за около 2 млн. лв., но за съжаление те останаха нереализирани. През 2014 г. бяха предоставени около 300 000 лв. Съгласно препоръките от стандартите на ИФЛА са необходими минимум 20 млн. лв. годишно за попълване на колекциите на публичните библиотеки в нашата страна.

От 2008 г. стартира Програмата „Глоб@лни библиотеки – България“ на фондация „Бил и Мелинда Гейтс“, Министерството на културата и ББИА. Посредством проекта имаше стремеж да бъдат подкрепени около 1200 български публични библиотеки. Идеята е те да се превърнат в информационни центрове за местното население и да бъдат обучени 3000 библиотекари. Общата сума на проекта е около 50 млн. щ.д. С реализацията на програмата се търси модернизирани на библиотеките, засилване на тяхната роля, отговорностите и влиянието им в обще-

ството. Цели се също така да бъдат въведени масирано нови информационни технологии. Да се осигури достъп на населението до интернет и да се преодолее информационното неравенство.

Реализацията към 2014 г. е вече факт в около 960 библиотеки, което е значително постижение в трудните условия на кризата. Много съществен момент бе поетия ангажимент от българска страна за отпускане на допълнителни щатни бройки за целите на проекта. В края на 2013 г. програмата преустанови своята дейност поради финансови причини. В настоящия момент програмата е възстановена, разбира се с много по-скромни възможности и потенциал. Колегите с основание поставят под въпрос състоянието на техниката, нейната поддръжка и годност в следващите години, породя бързото развитие на технологиите.

Страната ни в лицето на Националната библиотека и няколко от по-големите ни библиотеки е вече активен участник в Библиотека Европеана. До 2015 г. страната ни има задача да експонира около 257 000 дигитални документа в Европеана.

ЦБ на БАН, УБ „Св. Климент Охридски“ и още около 30 библиотеки, благодарение на финансовата помощ на фондация „Америка за България“ осъществяват проект за развитие на „Национална автоматизирана библиотечно-информационна система“ (НАБИС). Проектът стартира през юни 2009 г. и е с продължителност 5 години. Проектът дава възможност за интегриране на българските академични и университетски библиотечно-информационни системи. Главната му цел е създаването на своден онлайн каталог на академичните библиотеки в България, който през общ портал да позволява интегрирано търсене чрез интернет в каталозите на тези библиотеки, както и електронен достъп до библиографската информация за техните книжни фондове, електронни ресурси и предоставяни услуги. Към 2015 г. има въведени над 3 млн. записи в каталога на НАБИС, а броят на търсенията са около 25 000 месечно. Така проектът НАБИС ще даде възможност за национално и глобално интегриране на български академични и университетски библиотечно-информационни системи. Налага се идеята и се правят начални стъпки за създаване на международен своден каталог с участието на библиотеки от други държави от Югоизточна Европа. Реализацията на подобна инициатива ще доведе и до издигане ролята и престижа на колегията и на страната ни.

През 2012 г. ББИА с екип от специалисти разработи проект „Национална стратегия и програма за опазване на книжовното културно наследство в българските библиотеки и осигуряване достъп до него“. Той има за цел да набележи стъпки за спешни мерки за реставриране, консервиране и дигитализиране на застрашени от унищожение библиотечни фондове, с цел тяхното запазване и осигуряване на достъп до широк кръг от потребители. Визират се изключително редки и ценни екземпляри. През 2013 г. проектът бе представен на национално съвещание с участието на представители на ББИА, Министерството на културата и чуждестранни колеги от Германия и Гърция. Важно е държавата да изработи и да приеме нужните политики за развитие на проекта.

През 2015 г. за десета година ББИА организира Националната библиотечна седмица.

Като много значим и положителен момент в развитието на библиотечния сектор в България трябва да се отбележи сериозната промяна по отношение на състоянието на библиотеките и информационното обслужване във висшето образование. Болшинството от висшите училища осъзнават ролята на библиотеките за подобряване качеството на образованието, за тяхната конкурентноспособност и за развитието на научните изследвания. Това е причината за сериозните инвестиции в строителството на нови и за реконструкция на съществуващи библиотеки в тях. Влагат се и сериозни финансови ресурси за набавяне на нови източници и за промяна на технологиите. В това отношение сериозна роля играят приетите документи на Националната агенция за оценка и акредитация към Министерския съвет. Те могат да служат за пример за това как държавата е в състояние да участва в регулирането на процесите – дори и при автономни организации, каквито са университетите. Въпросът е на разбиране, на политическа воля и на контрол.

Заклучение

Докладът представя основни възлови моменти от случилото се и ставащото в библиотечно-информационния сектор през последните 25 години. Очертаната картина е белязана със сериозни проблемни полета поради отсъствието на политика на държавните институции към библиотечно-информационния сектор. Наред с това очертава и определени постижения, най-вече в резултат на активната позиция на библиотечната колегия, най-вече в лицето на професионалната асоциация, на усилията на отделни библиотеки и представители на професията.

В заключение е необходимо да се подчертае – липсва адекватна политика на отговорните държавни институции в нашата страна по отношение разработването, приемането на нормативни документи за библиотеките, както и при тяхното прилагане. Част от причините се коренят в отсъствието на достатъчен експертен капацитет в институциите. Това важи не само за сектора на обществените библиотеки.

От всичко, което бе посочено дотук става ясно, че е трудно да се прави сравнение на българския модел с други модели на страни с традиции в библиотечно-информационния сектор. Това се обуславя от неговата разхвърляност, хаотичност и непостоянство. Правят се плахи опити за налагане на стратегии от страна на Министерството на културата и на други организации, за реализиране на отделни проекти с валидност върху националната библиотечна инфраструктура. В повечето случаи процесите се развиват под въздействието на натиск от страна на библиотечната колегия, неправителствени организации и експерти, както и в резултат на добронамерени партньорски усилия и финансова подкрепа от чуждестранни институции и фондации.

Необходимо е да се заяви ясно, че държавата няма отношение към изграждането на стратегия и дългосрочна визия за българските библиотеки – в съвременен свят, белязан с термина „информационен“ и подчинен на знанието. Не се осъзнава значението на силен и ефективен библиотечно-информационен сектор за развитието на страната и за демократизацията на обществото. Няма нагласи и разбиране относно поемането на редица социални роли от библиотеките в защита интересите на различните слоеве на населението – най-вече в кризисни моменти.

Връщането на доверието изисква държавните институции да предприемат стъпки за приемане на необходимите нормативни и поднормативни документи и стандарти за библиотеките. Да се преосмисли сериозно финансовата подкрепа за сектора с цел модернизирани на библиотеките, нарастване на техните информационни ресурси и потенциал. Да се разработят документи за бъдещите стратегии, които ще се подкрепят приоритетно.

В това отношение библиотечната колегия, в лицето на професионалната ни организация, винаги е участвала активно, инициирала е разработването и реализацията на важни и структуроопределящи проекти. Пътят е един – добрите намерения, партньорството, с цел да се намерят ефективни решения при ограничен ресурс в полза на хората в нашата страна.

Също така, в глобалния свят и в епохата на общество на знанието, в които живеем, се налага изводът и за търсене на по-широко участие на нашите библиотеки в контекста на международни програми и проекти, както и на засилване за сътрудничеството с библиотечно-информационните, образователните и други институции от региона. До голяма степен това ще зависи и от лидерските умения и професионализма на хората в професията. Убеден съм, че само с обединени усилия ще успяваме да реализираме нашите намерения и мечти – в ползва на хората от нашата страна!

Литература:

1. Гергова, А. Държавна политика и библиотечна стратегия. // Книга, четене библиотека : Сб. доклади от три кръгли маси, посветени на проблемите на книжния сектор и библиотечното дело в България, организирани от Министерство на културата. – София, 2008, с. 71 – 77.
2. Всеки трети аут от битката за гимназия. // Телеграф, 4 юни 2015, с. 5.
3. Димчев, А. Глобална информационна инфраструктура. Роля и мисия на библиотеките в променящия се свят. Унив. библ. № 509, София 2014, УИ „Св. Климент Охридски“, 480 с.

4. Димчев, А. и др. Проектът „Правна регулация за библиотеките и библиотечно-информационните дейности в България“ – модел за трансформация на библиотеките / Съавт. А. Дончева и В. Грашкина. // Кирилицата в духовността на европейската информационна цивилизация: Пета нац. науч. конф. с междунар. участие, София, 1 ноем. 2007. – София, 2008, с. 424 – 433.
5. Димчев, А. Закон за обществените библиотеки – основни положения // Доклади от XVII национална конференция на СБИР. София, 7 – 8 юни, 2007. http://www.lib.bg/konferencii/nk2007/prezentacii/zakon%20_public.pdf.
6. Димчев, А. Конференциите „СОФИЯ – GLOBENET“ 2000 – 2008 г., или как светът ставаше все-по-малък. В: Юбилеен сборник на катедра „Библиотекознаие, научна информация и културна политика“. С., 2013, УИ „Св. Климент Охридски“. С. 94 – 150.
7. Димчев, А. Откритият достъп (ОД) до информацията и неговото място в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Опитът на специалност „Библиотечно-информационни науки“ // Год. СУ „Св. Климент Охридски“, Филос. факултет, Кн. Библ.-инф. науки. Т. 5, 2013, с. 5 – 55.
8. Димчев, А. Тенденции в развитието на библиотечното законодателство и политика в Европа : Пример за бълг. библиотеки. // Бълг. култура между държавата и пазара. – София, 2007, с. 399 – 408.
9. Дичев, И. Три понятия за култура, три насоки за културна политика. // Българската култура между държавата и пазара. – София, 2007, с. 38-43.
10. Дончева, А., А. Димчев. Постигане на ефективност на функциониране на българските библиотеки чрез законодателни промени. // Бълг. култура между държавата и пазара. – София, 2007, с. 138 – 145.
11. Грашкина-Минчева, В., А. Дончева, А. Димчев. Насоки за развитие на обществената библиотека : Ръководство за библ. мениджъри. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2009. – 126 с.
12. Закон за обществените библиотеки. // Държавен вестник, №. 42, 26 май 2009.
13. Знеполски, И. Глобализацията: културна и социална идентичност в периферните култури. // Българската култура между държавата и пазара. – София, 2007, с. 44 – 53.
14. Кингам, Д. България : един книжен сектор в затруднение. – София, 1998. – 75 с.
15. Ландри, Ч. Културната политика в България. Доклад на Европейски експертен съвет. – София : Съвет на Европа. Съвет за културно сътрудничество. Европейска програма за преглед на нац. културни политики, 1997. – 176 с.
16. Меморандум на Министерството на културата и Съюза на българските писатели, Сдружението на българските писатели, Асоциацията на писателите в България, Съюза на преводачите в България, Българската библиотечно-информационна асоциация и Асоциация „Българска книга“. Проект, 2011
17. Наръчник за местни власти по прилагането на Закона за народните читалища и Закона за обществените библиотеки. – София : Национален фонд „Култура“, 2010. – 136 с.
18. Насоки на ИФЛА за обществените библиотеки. – София : ББИА, 2011. – 140 с.
19. Национална библиотека „Св.св. Кирил и Методий“: Год. отчет 2010.– София: НБКМ, 2011.– 126 с.
20. Огнянова, Н. Стратегия и национална програма за развитието на информационното общество в Република България.
21. Приключи ли Националната кампания за възраждане на библиотеките? <http://www.lib.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=688&Itemid=1/13.11.2011>.
22. Рединг, В. Ролята на библиотеките в информационното общество. // Конференция на националните библиотеки. Люксембург, 29 септември 2005 г. [Превод].
23. Томова, Б. След държавата и пазарът, или примирението. // Българската култура между държавата и пазара. – София, 2007, с. 29 – 37.
24. УНИЦЕФ: Всеки 5-и млад в България нито учи, нито работи. 2 млрд. лв. губи икономиката от това. 24 часа, 19.05.2015 <<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=4774448>>.
25. Graskina, V., A. Dimchev and A. Donceva. The Law for Public Libraries in the Republic of Bulgaria: A model of transformation of the library sector and a prerequisite for the extended access to information. // Globalization and the Management of Information Resources: Intern. Scientific Conf., held in Sofia, Bulgaria, 12 – 14 November, 2008. – Sofia, 2010, p. 191 – 196.
26. Digital Agenda: more open access to scientific information – Commission seeks views. 15/07/2011.
27. Dimchev, A. The Library. A Journey through Time... In: A Collection of Works by Teaching Staff Members in The department of Library Science, Scientific Information and Cultural Policy. Compiler A. Dimchev // Sofia. „St. Kliment Ohridski“ University Press., 2013, p. 61 – 98.
28. Dimchev, A. To Libraries, with Love. The Library-Information Policy of Bulgaria 1989 – 2013. (A Collection of Papers, Projects and Articles), Sofia. „St. Kliment Ohridski“ University Press., 2013, 288 p.
29. Rubin, R. Foundations of Library and Information Science. – New York: Neal-Shuman Publishers, 2004. – 581 p.